

ФЕНОМЕН АДРЕСАТНОСТІ В УМОВАХ НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Загальна тенденція гуманізації наукового знання сприяла усвідомленню лінгвістами того, що аналіз мовних явищ та фактів не може бути об'єктивним без уваги до творця мови – людини (Н. Д. Арутюнова, Е. Бенвеніст, В. фон Гумбольдт, Ю. М. Караулов, О. О. Потебня). При цьому значна увага зосереджується на суб'єктах мовлення. При аналізі художнього твору як певного різновиду мовлення, проблема суб'єкта стає однією з наріжних. Ще М. М. Бахтін зазначав, що конститутивною ознакою художнього тексту є його адресованість, зверненість [1, с. 156]. "Зверненість" мовленнєвого твору вважається його конститутивною особливістю, без якої немає і не може бути висловлювання. Будь-яке висловлювання завжди має адресата (різного ступеня близькості, конкретності, усвідомленості). Адресатність художнього тексту як єдиного цілого дозволяє розглядати адресатність мовленнєвих форм, що входять до нього.

Метою статті є розгляд такої текстової категорії як адресатність, аналіз засобів передачі якої дає змогу передбачити адресата висловлення в контексті невластиво-прямого мовлення персонажа художнього твору.

Категорії адресатності вже протягом декількох десятиліть присвячені праці як вітчизняних, так і закордонних лінгвістів у межах семасіології (О. С. Кубрякова, М. Н. Нікітін), лінгвістики та семантики художнього тексту (І. В. Арнольд, Н. Д. Арутюнова, І. О. Бескровна, О. П. Воробйова, Є. А. Гончарова, І. М. Колегаєва, Г. Г. Почепцов, З. Я. Тураєва), теорії художнього мовлення (В. В. Виноградов, Г. В. Степанов), літературознавства, семіотики (М. М. Бахтін, У. Еко, В. Ізер, Ю. М. Лотман, Ю. С. Степанов), проте реалізація категорії адресатності в контексті невластиво-прямої комунікації персонажів художнього тексту досліджена недостатньо.

У межах нашого дослідження під адресованістю/адресатністю (зверненістю) ми розуміємо категорію дискурсу, яка за допомогою його семантики та структури відображає його ж спрямованість на передбачуваного адресата комунікації. Адресат – це реальний одержувач інформації (читач, слухач, об'єкт мовлення). Адресат може бути або визначеним, або не визначеним. Тексти можуть бути адресованими конкретній особі або суворо визначеному колу осіб, а також неозначеному адресату.

З цього приводу переконливим, на нашу думку, є твердження Е. Бенвеніста, який писав: "Щойно індивід вдається до застосування мови, він водночас протиставляє собі іншу особу, яким би не був ступінь присутності, що приписується цій особі". "Будь-який акт висловлювання експліцитно чи імпліцитно звернений до когось, він постулює наявність співрозмовника; ... характеризується підкресленням зафіксованого в мовленні ставлення до партнера, незалежно від того реальний він чи уявний, індивідуальний чи колективний" [2, с.314-316].

О. П. Воробйова характеризує текстову категорію адресатності як таку, що відображає спрямованість тексту на адресата комунікації і задає певну модель інтерпретації тексту як семантичну базу текстової рецепції. Науковець підкреслює, що в будь-якому художньому тексті містяться експліцитні і / або імпліцитні вказівки на певний тип (типи адресата), який здатен декодувати його зміст в діапазоні, адекватному для розуміння [3, с. 50].

Комунікативний параметр адресатності невластиве-прямого мовлення персонажа має складний характер. Уявність є основною онтологічною ознакою адресата в контексті невластиве-прямого мовлення. Персонаж може будувати своє висловлювання так, ніби поряд знаходиться конкретний чи потенційний співрозмовник, і може, звертаючись до самого себе, говорити так, як говорив би хтось інший. Вказана варіативність способів адресації у ситуації невластиве-прямого мовлення персонажів художнього твору може бути проілюстрована відповідно прикладами (1), (2):

(1) *Mrs. Winterville longed to ask: Whereon your secret map, Miss Ormerod, is Utopia? Someone once said that every map must locate Utopia, even though no traveller is ever likely to arrive there* [6, с.432]. В

наведеному прикладі в думках персонажа звучить уявний діалог з іншим персонажем.

(2) *But every time he entered into a theological conversation, it would have to revolve around whichever hobbyhorse the speaker was obsessed by. Like miracles, for instance. Ah, they'd say, you wouldn't worry about that if you believed in miracles. Do you believe in miracles? It was like trying to prove the existence of the sea by asking him if he believed in fish* [6, с.388]. Вживання другої особи у прикладі є свідченням діалогізації внутрішньої думки персонажа, спрямованої на бесіду із самим собою.

Адресантно-адресатні відношення в контексті невластиво-прямого мовлення персонажа ґрунтуються на асиметрії між реальною та зображеною комунікацією і є досить варіативними. Цікавим з цього приводу є дослідження Н. І. Романішин, котра представляє комунікативну типологію адресата в умовах інтрасуб'єктної комунікації, де розрізняє наступні типи адресатів: відокремлений, невідокремлений, уявний, прогнозований, реальний, потенційний [5, с.6]. На різноспектральну спрямованість інтрамовленнєвих дій вказує і О. Я. Кусько. Спектр "всередину" передбачає, що висловлювання мовця спрямовується до самого себе, свого ідеального "Я", як об'єктивізованої сторони свідомості, з якою можна вступити в діалог; спектр "назовні" вказує, що мовленнєво-мисленний процес орієнтований на будь-яку іншу особу або предмет дійсності. [4, с.41-43].

Аналіз суцільної вибірки фрагментів із невластиво-прямим мовленням персонажів виявляє можливість визначення типологічно різних форм адресації у ситуації невластиво-прямого мовлення персонажа художнього твору відповідно до:

- комунікативної інтенції, виокремлюємо адресованість "всередину" та "назовні". Висловлення персонажа може спрямовуватись до самого себе, свого ідеального "Я", до іншої особи (реальної чи уявної), або до Бога, рослин, тварин, предметів дійсності, абстрактних понять;

- комунікативної активності адресата (змоги почути висловлювання та відреагувати на нього), виокремлюємо комунікативноактивного (адресант, читач, Бог) та

комунікативнопасивного (тварини, предмети, абстрактні поняття) адресата;

• кількості адресатів, розрізняємо одиничного та колективного адресата.

Підсумовуючи викладене, підкреслимо неоднорідність феномену адресатності в умовах невластиве-прямого мовлення персонажів художнього твору та перспективність подальших досліджень в цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М. М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / М. М. Бахтин // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 1996. – 318 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 447с.
3. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата / О. П. Воробьева. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.
4. Кусько Е. Я. Проблемы языка современной художественной литературы / Е.Я.Кусько. – Львов, 1980. – 206 с.
5. Романішин Н. І. Структурні, семантичні та комунікативно-прагматичні особливості інтрасуб'єктних мовленнєвих актів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.філолог.наук: спец. 10.09.04 "Германські мови" / Н. І. Романішин. – Львів, 2003. – 187с.
6. New writing 6. An Antology / edited by Byatt and Peter Porter. – L.: Vintage Original, 1997. – 546p.

